

УДК 321.7 + 141.82

Консолідація демократії в період системної трансформації: концептуальні засади дослідження

В.О. ЛАДАНИ

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна, E-mail: ladani@list.ru

Авторське резюме

У представленій статті автором зроблена спроба порівняльного політологічного аналізу інституційних особливостей процесу консолідації демократії. Розглянуто теоретико-методологічні основи визначення сутності, факторів та моделей демократичної консолідації у західній політичній науці.

Розглянуто широкий спектр політологічних аспектів консолідованої демократії – від загальної стабілізації політичних інститутів до закріплення демократичних норм на рівні широкої громадськості. У світовій порівняльній політології для концептуального обґрунтування консолідованої демократії використовуються відповідні напрями досліджень: транзитологічний, інституційний, процедурний, неінституційний та ціннісний. До індикаторів (факторів) процесу консолідації демократії слід віднести конституційні, управлінські та психологічні.

Наведено процедурні норми консолідації демократії в процесі демократичного транзиту. Консолідація демократії включає два суспільно-політичні рівні реалізації – ціннісний (досягнення консенсусу демократичного розвитку) та інституційний (плюралізм політичної системи та розвиток громадянського суспільства).

Ключові слова: консолідація демократії, системна трансформація, демократичний транзит, інституціоналізація, політичний режим, громадянське суспільство.

Democracy consolidation in the period of systemic transformation: conceptual bases and principles

O.V. LADANI

Uzhgorod national university, Uzhgorod, Ukraine, E-mail: ladani@list.ru

Abstract

In the given article the author has made an attempt to perform a comparative political analysis of the democracy consolidation process peculiarities. The article throws light on theoretical and methodological principles of defining the very nature, factors and patterns of democracy consolidation in the Western science.

The author has contemplated a great variety of political aspects of consolidated democracy ranging from the general stability of political institutions to democratic norms strengthening on the level of the general public. The following research trends have been used in comparative political science in order to properly substantiate the concept of consolidated democracy: transitological, institutional, procedural, neoinstitutional and value-based. Among indicators or rather factors of the democracy consolidation process we should mention constitutional, psychological and administrative ones.

The author provided the examples of democracy consolidation procedural rules in the process of democratic transition. Democracy consolidation encompasses two sociopolitical levels of its realization, thus being value-based (aimed at reaching consensus in democratic development) and institutional (political system pluralism and the civil society development).

Keywords: democracy consolidation, systemic transformation, democratic transition, institutionalization, political regime, civil society.

Постановка проблеми. Системні трансформаційні зміни в регіоні Центральної та Східної Європи на зламі ХХ–ХХІ ст. спричинили значне академічне зацікавлення у порівняльній політичній науці. Практика демократичного поступу постсоціалістичних автократій привнесла достатньо діаметральні результати: від нових національних демократій орієнтованих на західні стандарти – до модифікованого пострадянського авторитаризму.

На сучасному етапі розвитку політології концепція консолідації демократії стала методологічним пріоритетом у визначенні характеру системних трансформацій. Помітно, що класичні транзитологічні теорії не завжди пояснюють

інституційні розбіжності та нечітко визначають процедурні напрями трансформації перехідних країн.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема демократичної консолідації є відносно новим напрямом порівняльного політологічного аналізу. Відповідно до теоретико-методологічного характеру дослідження, описовий акцент ступеня наукової розробки проблеми буде зміщено до вітчизняного доробку. Наукове зацікавлення сутністю та особливостями процесу консолідації демократії у західній політичній науці заклало цілісний методологічний базис, а відтак потребує більш деталізованого розгляду та аналізу.

У вітчизняній політології проблематика кон-

© В.О. Ладані, 2014

солідації демократії є одним з пріоритетних напрямів дослідження. З іншого боку, помітний незначний науковий доробок саме у цій галузі.

Зокрема, ґрунтовними є напрацювання Ю. Древалі (аналіз консолідованої демократії в контексті ціннісних та інституційних особливостей посткомуністичного суспільства) [1], І. Когут, О. Чебаненко (розгляд можливих варіантів реалізації конституційного реформування в Україні на основі концепції демократичної консолідації) [2], І. Тітар (виведення статичної моделі консолідації демократії на трьох принципах демократичного реформування – ліберальність політичних еліт, легітимність політичного режиму, відсутність антидемократичних альтернатив) [5], Я. Лазарук (визначення особливостей процесу консолідації демократії в Іспанії у сфері конституціоналізації та законотворчості інституту парламентаризму в перехідний період) [3], М. Росенко (дослідження співвідношення між процедурою регулярних виборів, законодавчим процесом і темпами консолідації демократії) [4].

Мета дослідження – розгляд та визначення інституційних особливостей процесу консолідації демократії в контексті системної трансформації; з'ясування теоретико-методологічних аспектів демократичної консолідації у відповідності до теорій представників західної політичної науки. Визначена мета зумовила постановку таких дослідницьких завдань:

- визначити особливості консолідації демократії в транзитологічній парадигмі;
- з'ясувати теоретико-методологічні аспекти консолідації демократії;
- проаналізувати методологічні напрями дослідження демократичної консолідації у сучасній політичній науці;
- охарактеризувати моделі консолідації демократії;
- визначити коло індикаторів процесу консолідації демократії;
- проаналізувати процедурні характеристики консолідації демократії в контексті демократичного транзиту.

Виклад основного матеріалу. Концепції демократичного переходу, розроблені класиками транзитології Д. Растоу [24], С. Хантінгтоном [14], Ф. Шміттером [28], Г. О'Доннеллом [20], А. Пшеворським [22], З. Бжезинським [8] відводили процесу консолідації демократії характер лише однієї з фаз демократичного транзиту. На цій фазі проходить закріплення раніше введених (фаза лібералізації) та розвинутих (фаза демократизації) соціально-політичних інститутів демократії.

Фактично лише після аналізу науковцями успіхів і невдач світових процесів переходу до демократії (передусім у регіоні Латинської Америки та на посткомуністичному просторі Європи) теоретико-методологічна дилема консолідованої демократії була знову актуалізована, переглянута та доповнена. Очевидно, що дотри-

мання етапного розвитку демократії здатне встановити в країні лише формальну оболонку демократичності, відкидаючи якість демократичного оновлення.

Закріплення та стабілізація демократичних інститутів стали на сучасному етапі критеріями рівня демократичності перехідної країни. У такому випадку консолідацію демократії необхідно розглядати не лише як один із етапів демократичного транзиту, але й конкретний суспільно-політичний стан країни, який визначає подальший напрям демократичного розвитку – від стабілізації до реавторитаризації.

Концепція консолідованої демократії є одним з найбільш перспективних теоретико-прикладних політологічних досліджень. Можна виділити декілька аспектів розуміння консолідації демократії:

1) загальна стабілізація та сталий розвиток демократичних інститутів на рівні політичної системи та суспільства;

2) політичний режим з широкими гарантіями політичних прав опозиції, водночас, жодна впливова політична сила не передбачає нелегального шляху отримання та реалізації влади;

3) конституційний порядок демократичного зразка, який ґрунтується виключно на правовій основі. Досягти такого стану в державі можливо лише за умови інституційного закріплення норм та принципів демократії;

4) сприйняття демократичних норм на рівні широкої громадськості, що проявляється у функціонуванні автономного від державного апарату громадянського суспільства.

Усі виділені значення категорії «консолідація демократії» є достатньо відносними, але спрямовані на окреслення результатів демократичного переходу. У теоретичному аспекті демократична консолідація передбачає визначення особливостей функціонування інститутів демократії, а відтак визначенні ступеня демократичності та стабільності нового політичного режиму.

Сам процес консолідації демократії у політичній науці передбачає гамму методологічного обґрунтування. На основі порівняльного аналізу теоретико-методологічних концепцій можна виділити такі напрями дослідження процесів консолідації демократії:

1) транзитологічний – розуміння консолідованої демократії як кінцевого етапу демократичного транзиту. Форми реалізації – стабільність політичних інститутів, функціонування громадянського суспільства, демократична соціалізація громадськості (основні представники – Д. Растоу [24], С. Хантінгтон [13], Т. Карл та Ф. Шміттер [16]);

2) інституційний – передбачає закріплення демократичних принципів у державній площині. Значна увага відводиться тривалості функціонування та рівню безконфліктності (стабільності) розвитку нових політичних ін-

ституцій (А. Пшеворський [23], Д. Ельстер, Г. Оффе, У. Пройс [15]);

3) процедурний – вивчає вплив окремих політичних інститутів на рівень консолідованої демократії (форма державного правління, ефективність конституційного реформування, тип партійної системи тощо). Характер взаємовпливу та взаємодії між різними елементами політичної системи формують певний рівень демократії (Х. Лінц, С. Валенсуела [18], А. Лейпхарт [17], Т. Пауер, М. Газіоровський [21]);

4) неінституційний – перегляд ролі окремих політичних інститутів у процесі переходу до демократії. Демократичні інститути функціонують як конкретні елементи політичної системи, а не формальні утворення. Консолідація демократії визначається в якості політичного режиму, який реалізується як раціональний вибір політичних еліт, стабільність виборчих систем, темп конституційного оновлення тощо (Дж. Александер [7], С. Валенсуела [31], К. Давіша, Б. Перотт [29]);

5) ціннісний – визначає особливості легітимізації демократичних інститутів через комунікативні канали політичної системи – політичну культуру та ментальність. Громадянське суспільство виступає в якості автономного суспільного утворення на основі демократичних норм та принципів (Л. Даймонд [9], Ф. Шміттер [6]).

Отже, у західній політології питанню теоретико-методологічного обґрунтування консолідованої демократії присвячено достатню дослідницьку увагу. Водночас наукові розробки за цим напрямом не завжди характеризуються методологічною однорідністю. Тому єдиного концептуального підходу до визначення специфіки консолідації демократії не існує.

Однією з перших стала концепція консолідації демократії, розроблена Ф. Шміттером та Г. О’Доннеллом. Вчені визначають консолідовану демократію через «інституціоналізацію нових норм і структур режиму, розширення їхньої легітимності та зняття перешкод, які на початкових етапах роблять їхнє встановлення важким» [25, р. 73]. Принцип інституційного вибору у перехідній країні на основі взаємного погодження норматив та правил закріпився в моделі консолідованої демократії (див. рис. 1).

Взаємозв’язок між державними інституціями та громадянською сферою у процесі консолідації демократії актуалізується в теорії Л. Даймонд. Зокрема, визначається співвідношення між темпами консолідації демократії та функціонуванням громадянського суспільства: «...чим більш активне, плюралістичне, ресурсномістке, інституціоналізоване та демократичне громадянське суспільство... — тим більш ймовірно, що демократія виникне та закріпиться» [12, р. 8]. Науковець розробляє структуровану модель консолідації демократії, яка є близькою до напрацьованої Ф. Шміттера та Г. О’Доннелла (див. рис. 2).

Рівні консолідації демократії		
Громадсько-політичні організації	Політичні еліти	Громадськість
Нормативне закріплення базових цінностей демократії у програмах політичних партій і громадських організацій.	Впливові політичні лідери відстоюють реалізацію принципів демократії на рівні політичної системи та суспільства.	На рівні широкої громадськості: - більшість позитивно сприймає демократичну форму правління (близько 70%); - меншість позитивно сприймає едемократичні форми влади (близько 15%).

Рис. 1. Механізм консолідації демократії Ф. Шміттера. Джерело: [27; 25].

Рівні консолідації демократії		
Організаційний	Елітарний	Публічний
Конституційна легітимність демократичних політичних інститутів.	Державні лідери та керівники найбільших політичних партій відстоюють демократичні принципи управління. Нівелюється вплив армії на політичне становище в країні.	Відсутність впливової громадської сили або суспільного руху антидемократичного спрямування.

Рис. 2. Модель консолідації демократії Л. Даймонд. Джерело: [9].

Х. Лінц та А. Степан розглядають консолідацію демократії у контексті стандартизації поведінкових та інституційних характеристик у перехідних країнах. Консолідація демократії передбачає єдину систему управління, яка базується на цілених нормотворчих правилах, обов’язкових до виконання для всіх («the only game in town») [19]. Модель консолідації демократії Х. Лінца та А. Степана теж включає трирівневу структуру (див. рис. 3).

Рівні консолідації демократії		
Поведінковий	Конституційний	Ціннісний
Відсутність соціальної групи, яка прагне до відродження авторитарного режиму або зміни демократичного управління.	Розбудова та функціонування системи органів державної влади на принципах демократії.	Переважна більшість громадян сприймає демократію як оптимальну форму правління.

Рис. 3. Модель консолідації демократії Х.Лінца та А. Степана.

Джерело: [19, р. 5-7].

Отже, консолідація демократії виступає лише одним із можливих варіантів трансформації і, більшою мірою, залежить від інсталяції нових демократичних інститутів, ніж характеру руйнації попереднього авторитарного режиму. Виходячи з цього, інституційного змісту набувають фактори, що сприяють процесу консолідації демократії. У порівняльній політології визначенню індикаторів консолідації демократії присвячено достатньо багато дослідницької уваги:

1) Я. Василевські виділяє дві основні групи факторів демократичної консолідації:

– ціннісні – визначають консенсусний вибір інституційного дизайну політичної системи країни;

– інституційні – формують єдину систему владних інститутів, що максимально репрезентує соціальні та політичні інтереси [32];

2) Л. Даймонд виокремлює три групи індикаторів, які в поєднанні складають загальний вектор консолідації демократії:

– конституційні – розв'язання конфліктних ситуацій відбувається на основі дієвої системи конституційного та цивільного права у відповідності до вимог демократії;

– управлінські – унеможливлення відродження авторитарного правління або відходу від демократії за рахунок суттєвого ресурсного обмеження реакційних політиків та їх прихильників;

– психологічні – позитивне сприйняття більшістю населення принципів демократичного управління, як найбільш ефективного механізму захисту громадянських інтересів [10-11].

3) Теорії Х. Лінца, А. Степана [19], Р. Гюнтера [30], А. Пшевського [22], Х. Валенсуели [31] можна віднести до комплексного аналітичного підходу, оскільки кожен вчений розглядає консолідацію демократії як цілісне явище, при цьому виокремлюючи декілька базових ознак:

– високий ступінь легітимності нового демократичного режиму;

– інсталяція демократичних інститутів відповідно до єдиних норм демократії, прийнятих в результаті консенсусного рішення політичних еліт;

– відсутність впливової політичної сили, що відстоює антидемократичні принципи керівництва та поширює антидемократичні настрої у суспільстві;

– поетапний характер закріплення демократичних норм, що проявляється в ефективному та сталому функціонуванні основних демократичних інститутів у системі політичної влади.

Шлях країни до консолідованої демократії часто спричиняє суттєві відхилення від курсу на демократизацію. При цьому транзитна диференціація носить системний ха-

рактер і стосується всіх суспільних сфер. Для пояснення траєкторій демократичного розвитку консолідацію демократії можна ототожнювати з конкретним політичним режимом, який визначає ступінь демократичності країни.

Основні процедурні характеристики консолідованої демократії в контексті демократичного транзиту:

1. Динамічність процесу консолідації демократії. Консолідація демократії потребує методологічного аналізу, як інституційний процес, а не процедурний стан. Розгляд консолідації демократії як процесу визначає основні динамічні ознаки модифікації політичної системи та структури громадського сектора.

2. Автономність процесу консолідації демократії. Структурними передумовами до консолідації демократії є лібералізація та демократизація попереднього політичного режиму, які закладають інституційну базу для розвитку демократії. Лише на стадії консолідованої демократії політичний режим набуває кінцевої інституційної моделі, що унеможлиблює повернення до авторитаризму.

3. Хронологічні рамки консолідації демократії є достатньо відносними. Процес консолідації демократії розпочинається після кінцевого розриву з авторитаризмом і закінчується на етапі стабільного функціонування демократичних інститутів. Сталий розвиток демократії підтверджується відповідними показниками, передусім у політичній сфері.

4. Консолідація демократії передбачає комплекс передумов та факторів. Політичний режим консолідованої демократії характеризується низкою інституційних ознак, без досягнення яких принципи демократії є недієвими. Політичний спектр інституційних вимог демократії – від конституційного реформування до розвинутої моделі місцевого самоврядування.

5. Консолідація демократії включає двовекторний напрям реалізації:

– ціннісний – визначає загальні погоджені рішення (консенсус) щодо подальшого розвитку країни на демократичній основі;

– інституційний – включає процес демократичної інституціоналізації політичної системи та функціонування розвинутого громадянського суспільства.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретико-методологічних основ системної трансформації доводить автономність процесу консолідації демократії, як ключового етапу на шляху до завершення демократичного транзиту. Консолідацію демократії слід розглядати як чітко структурований процес інституційного закріплення демократії. Траєкторія демократичної консолідації визначає ступінь закріплення демократичних норм на державному та громадському рівнях, що в кінцевому результаті формує цілісну модель політичного режиму консолідованої демократії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Древаль Ю.Д. До питання про теорію переходу від авторитаризму до демократії [Текст] / Ю.Д. Древаль // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України ; редкол. : В. Корженко (гол. ред.), В. Дзюндзюк, Н. Мельтюхова та ін. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 2 (34). – С.42-49.
2. Когут І.О. Конституція для демократичної консолідації (роздуми про конституційний процес у теорії та в Україні) [Текст] / І.О. Когут, О.Д. Чебаненко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 2(7). – С. 124-134.
3. Лазарук Я. Консолідація демократії в Іспанії: політико-правовий вимір [Текст] / Ярина Лазарук // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3. – С. 120-128.
4. Росенко М. Парламентаризм та його роль у процесі консолідації демократії [Текст] / М. Росенко // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України ; редкол. : В. Загорський (гол. ред.), А. Ліпенцев та ін. – Львів : Вид-во ЛРДІУ НАДУ, 2011. – Вип. 28. – С.50-66.
5. Тітар І.О. Консолідація демократії: ознаки, модель і процес [Текст] / І.О. Тітар // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 93-97.
6. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии [Текст] / Филипп Шмиттер // Полис. – 1996. – №5. – С. 16-27.
7. Alexander G. The sources of democratic consolidation [Text] / Gerald Alexander. – London: Cornell University Press, 2002. – 304 p.
8. Brzezinski Z. The Great Transformation / Zbigniew Brzezinski [Text] // The National Interest (Fall). – 1993. – No.3. – P. 3-13.
9. Diamond L.J. Consolidating the Third Wave Democracies: regional challenges [Text] / Larry Jay Diamond. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1997. – 392 p.
10. Diamond L.J. Defining and Developing Democracy [Text] / Larry Jay Diamond / Larry Jay Diamond (ed.) // Developing Democracy Toward Consolidation. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 1999. – P. 1-19.
11. Diamond L.J. Democracy after communism [Text] / Larry Jay Diamond / Larry Jay Diamond, Marc F. Plattner // Political Science. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002. – 288 p.
12. Diamond L.J. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation [Text] / Larry Jay Diamond // Journal of Democracy. – 1994(July). – Vol.5. – No.3. – P. 4-17.
13. Huntington S. After Twenty Years: The Future of the Third Wave [Text] / Samuel Huntington // Journal of Democracy. – 1997. – Vol. 8(October). – No.4. – P. 3-12.
14. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century [Text] / Samuel Huntington. – Norman: University of Oklahoma Press, 1991. – 366 p.
15. Institutional design in post-communist societies: Rebuilding the ship at sea [Text] / Jon Elster, Claus Offe, Ulrich Klaus Preuss (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 350 p.
16. Karl T. The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How far to the East should they Attempt to go [Text] / Terry Karl, Philip Schmitter // Slavic Review. – 1994. – Vol.53 (Spring). – No.1. – P. 173-185.
17. Lijphart A. Parliamentary versus presidential government [Text] / Arend Lijphart. – New York: Oxford University Press, 1992. – 272 p.
18. Linz J.J. Does it make a difference? The failure of presidential democracy [Text] / Juan Jose Linz / Juan Jose Linz, Samuel Valenzuela (eds.). – Baltimore: Johns Hopkins University Press. – 1994. – P. 3-87.
19. Linz J.J. Problems of Democratic Transitions and Consolidation Southern Europe, South America and Post-Communist Europe [Text] / Juan Jose Linz, Alfred Stepan. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. – 504 p.
20. O'Donnell G. Transitions, Continuities, and Paradoxes [Text] / Guillermo O'Donnell / Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell (eds.) // Issues in Democratic Consolidation. – Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1992. – P. 17-55.
21. Power J.T. Institutional design and democratic consolidation in the Third world [Text] / Timothy J. Power, Mark J. Gasiorowski // Comparative Political Studies. – 1997(April). – Vol.30. – Issue 2. – P. 123-155.
22. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America [Text] / Adam Przeworski. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 210 p.
23. Przeworski A. What Makes Democracies Endure? [Text] / Adam Przeworski, Michael M. Alvarez, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi // Journal of Democracy. – 1996. – Vol.7 (January). – No.1. – P. 39-55.
24. Rustow D. Transition to Democracy: Toward a Dynamics Model [Text] / Dunkart Rustow // Comparative Politics. – 1970. – Vol. 2. – No.3. – P. 337-363.
25. Schmitter P. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative conclusions about uncertain democracies [Text] / Philip Schmitter, Guillermo O'Donnell. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.
26. Schmitter P. Dangers and Dilemmas of Democracy [Text] / Philip Schmitter // Journal of Democracy. – 1994. – Vol. 5. – No.2. – P. 57-74.
27. Schmitter P. The Consolidation of Political Democracies: Processes, Rhythms, Sequences and Types [Text] / Philip Schmitter / Geoffrey Pridham (ed.) // Transition to Democracy. – Dartmouth: Aldershot-Brookfield, 1995. – P. 535-568.
28. Schmitter P. The Waves of Democratization [Text] / Philip Schmitter / Seymour Martin Lipset (ed.) // The Encyclopedia of Democracy: Vol. III. – London: Routledge, 1991. – P. 346-349.

29. The consolidation of democracy in East-Central Europe [Text] / Karen Davisha, Bruce Parrott (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 412 p.
30. The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective [Text] / Richard Gunther, Nikiforos Diamandouros, Hans-Jurgen Puhle (eds.). – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995. – 494 p.
31. Valenzuela J.S. Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions [Electronic resource] / Samuel J. Valenzuela // Kellogg Institute Working Paper. – 1990 (December). – No.150. — Regime to access: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/150.pdf>.
32. Wasilewski J. Elite Circulation and Consolidation of Democracy in Poland [Text] / Jacek Wasilewski / John Higley, Jan Pakulski, Włodzimierz Wesotowski (eds.) // Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe. – New York: St Martin's Press, 1998. – P. 163-187

Стаття надійшла до редакції 19.11.2013

REFERENCES:

1. Dreal' Y.D. Do pytannya pro teoriyu perehodu vid avtorytaryzmu do demokratiji (To the Issue of the Transition from Authoritarianism to Democracy). *Aktual'ni problem derzhavnoho upravlinnya*, 2008, no. 2(34), pp. 42-49.
2. Kohut I.O., Chebanenko O.D. Konstytucija dlya demokratychnoji konsolidaciji (Rozdumy pro konstytucijnyj protses u teorii ta Ukraini) (The Constitution for Democracy Consolidation (Reflections on Constitutional Process in Theory and in Ukraine)). *Stratehichni priorytety*, 2008, no. 2(7), pp. 124-134.
3. Lazaruk Y. Konsolidacija demokratiji v Ispaniji: polityko-pravovyj vymir (Democracy Consolidation in Spain: Political and Legal Aspects). *Politychnyj menedzhment*, 2009, no. 3, pp. 120-128.
4. Rosenko M. Parlamentaryzm ta joho rol' u protsesi konsolidaciji demokratiji (Parliamentarism and its Role in the Democracy Consolidation Process). *Efektynnist' derzhavnoho upravlinnya*, 2011, Vol. 28, pp. 50-66.
5. Titar I.O. Konsolidacija demokratiji: oznaky, model' i protses (Democracy Consolidation: Characteristics, Models and the Process). *Metodolohija, teorija ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*, 2008, pp. 93-97.
6. Schmitter P. Razmyshlenija o grazhdanskom obsshestve i konsolidaciji demokratii (Reflections on the Civil Society and Democracy Consolidation). *Polis*, 1996, no. 5, pp. 16-27.
7. Alexander G. The Sources of Democratic Consolidation. London, 2002, 304 p.
8. Brzezinski Z. The Great Transformation. *The National Interest* (Fall), 1993, no. 3, pp. 3-13.
9. Diamond L.J. Consolidating the Third Wave Democracies: regional challenges. Baltimore, 1997, 392 p.
10. Diamond L.J. Defining and Developing Democracy. *Developing Democracy Toward Consolidation*. Baltimore, 1999, pp. 1-19.
11. Diamond L.J., Plattner F.M. Democracy after Communism. *Political Science*. Baltimore, 2002, 288 p.
12. Diamond L.J. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*, 1994(July), Vol.5, no. 3, pp. 4-17.
13. Huntington S. After Twenty Years: The Future of the Third Wave. *Journal of Democracy*, 1997, Vol. 8(October), no. 4, pp. 3-12.
14. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman, 1991, 366 p.
15. Elster J., Offe C., Preuss U.K. (eds.). *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge, 1998, 350 p.
16. Karl T., Schmitter P. The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go. *Slavic Review*, 1994., Vol.53 (Spring), no. 1, pp. 173-185.
17. Lijphart A. Parliamentary versus Presidential Government. New York, 1992, 272 p.
18. Linz J.J., Valenzuela I. (eds.). Does it Make a Difference? The Failure of Presidential Democracy. Baltimore, 1994, pp. 3-87.
19. Linz J.J., Stepan A. Problems of Democratic Transitions and Consolidation Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore, 1996, 504 p.
20. O'Donnell G. Transitions, Continuities, and Paradoxes. *Issues in Democratic Consolidation*. Notre Dame, 1992, pp. 17-55.
21. Power J.T., Gasiorowski J.M. Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World. *Comparative Political Studies*, 1997(April), Vol.30, Issue 2, pp. 123-155.
22. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge, 1991, 210 p.
23. Przeworski A., Alvarez M., Cheibub J., Limondi F. What Makes Democracies Endure? *Journal of Democracy*, 1996, Vol.7(January), no.1, pp. 39-55.
24. Rustow D. Transition to Democracy: Toward a Dynamics Model. *Comparative Politics*, 1970, Vol. 2, no. 3, pp. 337-363.
25. Schmitter P., O'Donnell G. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore, 1986, 96 p.
26. Schmitter P. Dangers and Dilemmas of Democracy. *Journal of Democracy*, 1994, Vol. 5, no. 2, pp. 57-74.
27. Schmitter P. The Consolidation of Political Democracies: Processes, Rhythms, Sequences and Types. *Transition to Democracy*. Dartmouth, 1995, pp. 535-568.
28. Schmitter P. The Waves of Democratization. *The Encyclopedia of Democracy*. Vol. III. London, 1991, pp. 346-349.

29. Davisha K., Parrott B. (eds.). *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge, 1997, 412 p.
30. Gunther R., Diamandouros N., Puhle H.-J. (eds.). *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore, 1995, 494 p.
- 31 Valenzuela J. *Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions*. Kellogg Institute Working Paper, 1990 (December), no. 150. Regime to access: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/150.pdf>.
32. Higley J., Pakulski J., Wesotowski W. (eds.). *Elite Circulation and Consolidation of Democracy in Poland. Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe*. New York, 1998, pp. 163-187.

Ладані Владислав Олександрович – здобувач
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, м. Ужгород, площа Народна, 3
E-mail: ladani@list.ru

Ladani Vladyslav Olexandrovych – applicant
Uzhgorod national university
Address: 3, Narodna Square, Uzhgorod, 88000
E-mail: ladani@list.ru